

Õppekava integratsioon ja õpetajate meeskonnatöö õppekava elluviimisel

Tiina Kuusk

Valjala Põhikooli vanemõpetaja

pedagoogikamagister

Õppeainete integratsiooni teema on olnud päevakorras juba alates 1996. aastast, mil *curriculum*-tüüpi õppekavale üleminekuga taotleti muuhulgas integratsiooniidee praktilist teostumist, kuid reaalses koolitöös seonduvad sellega mitmed probleemid, mida ei ole lahendanud ka 2002. aasta *Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava*. Koolis nõutakse õpetajatelt integratsiooni teostamist, kuid pole täit selgust ega kindlustunnet selles osas, mida integratsioon täpselt tähendab ja kuidas seda ellu viia. Samal ajal kui õppekava koostajad rõhutavad eelkõige õpetuse terviklikkust, käsitavad kooliinimesed integratsioonina pigem ainetevahelisi seoseid. Riikliku õppekava üldosas on eraldi paragrahvina selgitatud küll õpetuse integratsiooni aluseid, kuid et mõiste ise pole piisava selgusega avatud, siis on ilmne, et selle mõtestamine ja integratsiooni teostamine käib õpetajatele üle jõu. Siin võiks koguni küsida: kui räägitakse õppeainete integratsioonist, millest siis tegelikult ikkagi räägitakse?

Õppekava/õppeainete integratsiooni all mõistetakse eelkõige välist integratsiooni: õppekava sisu teadlikku korraldamist ja rakendamist eesmärgiga soodustada ja saavutada sisemist integratsiooni, st teadmiste ühtsust. Kuivõrd sisemine integratsioon toimub õppijas endas ega ole lõplikult kontrollitav, siis on põhiküsimuseks, kuidas saaks seda protsessi välise integratsiooni abil parimal moel toetada.

Uute teadmiste omandamise kontekstis on tähtis nii vertikaalne kui ka horisontaalne integratsioon. Vertikaalne ehk ainesisene integratsioon toimub õpiaja jooksul klasse läbivalt ja aitab õpilasel saada õppeainest tervikliku ettekujutuse nii teoreetiliste teadmiste kui rakenduslike oskuste osas. Selle eesmärgiks on esmajärjekorras ainepädevuste saavutamine. Vertikaalne integratsioon on RÕK-i ainekavades esitatud kooliastmete kaupa ning struktureeritakse klasside jaoks õppekomplektides, millest õpetaja õppetööd planeerides tavaliselt lähtub. Vertikaalset integratsiooni peetakse nii endastmõistetavaks, et tavaliselt sellest kui integratsioonist ei mõeldagi. Probleeme valmistab aga horisontaalne integratsioon, sest just seda laadi integreerimist õpetajalt koolis oodatakse.

Horisontaalne integratsioon võimaldab luua seoseid erinevate õppeainete mõistete, ideede ja põhiprintsiipide vahel, laiendades ja üldistades õppeprotsessis omandatavaid teadmisi, ning rakendada ühes aines õpitud teadmisi ja oskusi teistes ainetes. See toimub reeglina klasside lõikes õppeaasta kestel ja eeldab õpetajate koostööd, sest seda üksi kavandada on praktiliselt võimatu. Üksikud õpetajad võivad küll püüda anda oma parima, kuid see, mida nad teha saavad, on suhteliselt piiratud. Parimal juhul saab aidata õpilastel näha ainetevahelisi seoseid või seda, kuidas rakendada õpitud teadmisi elulistes olukordades. Ülejäänud on aga juba koostöö küsimus. Kuidas toetab seda koostööd RÕK?

RÕK-is on õppekava integratsioon loodud pädevusõpetuse kaudu. Pädevusi saab vaadelda kui integratsioonitsentreid, mis koondavad enda ümber kõik õppeained (üldpädevused) või osa neist (valdkonnapädevused). Seega peaks õppekava integratsiooni võtmeks olema pädevuste käsitlemine läbi erinevate ainetega. Et integratsioon õppeprotsessis aga reaalselt toimiks, peaksid õppeainepädevused olema ülejäänud pädevustega juba RÕK-i tasandil kooskõlastatud. Kuigi pädevused seovad tervikuks kogu õppekava, ei ole nad siiski ainus integratsioonivõimalus. Teine võimalus on üritada integreerida erinevate õppeainete sisu. Siin peaksid abiks olema ainekavad. Kas ka on?

Ainekavade viited õppeainete vahelisele integratsioonile on üldsõnalised, pealiskaudsed või puuduvad hoopis. Seetõttu on õpetajatel edasiseks toimimiseks mitu võimalust. Kõige lihtsam on lähtuda eeldusest, et integratsioon on tagatud pädevuskeskse õpetuse kaudu ning see kajastub ka õppeainete sisus. Sel juhul võib rahulikult orienteeruda oma aine õpetamisele ja otsida integratsioonivõimalusi ainetevahelistes projektides, mis keskenduksid eelkõige mõne probleemi praktilisele lahendamisele, või muudes integratiivsetes tegevustes. Sellise võimalusega tundub arvestavat ka RÕK. Loomulikult peab õpetajatel olema võimalus soovi korral integreerida erinevaid õppeaineid ka ühiste sisuosade kaudu. Sellele võimalusele viidatakse ka riiklikus õppekavas.

Ainekavades on õppesisu esitatud kooliastmeti. Konkreetsete integreerivate mõistete ja teemade leidmiseks peab teadma erinevate ainete sisu ja selle järjestust klasside lõikes. Seetõttu tuleb siin appi võtta kooliõppekava aine- ja töökavad. Et nende koostamise aluseks on tavaliselt õpikud ja muu õppevara, sõltuvadki reaalsed horisontaalse integratsiooni võimalused põhiliselt sellest, kuidas mingi õppeaine sisu on kasutusel olevas õppekomplektis struktureeritud ning kuidas see haakub klasside lõikes teiste õppeainete sisuga. RÕK-i praeguse ülesehituse juures on integratsiooni kavandamine seega koolis toimuv tegevus.

Õppekava integratsiooni saab teostada mitmel erineval moel, sest nagu ei saa olla üht universaalset õppekava, ei saa olla ka üht universaalset integratsiooniviisi. Valik sõltub eeskätt sellest, mida tahetakse integratsiooniga saavutada. Igal integratsiooniviisil on oma eesmärk ja sobiv rakendusala. Enamlevinud integratsiooniviisid on järgmised:

Ainetevahelised seosed osutuvad vajalikuks eeskätt sel juhul, kui sarnaseid teemasid või ühiseid mõisteid õpetatakse erinevates klassides. Need on tegelikult integratsiooni eelaste ja tähendavad omandatu kasutamist, kinnistamist ja süvendamist teistes õppeainetes. Ainetevahelised seosed tulevad kõne alla kui võimalus anda või saada eelteadmisi mingi aine õppimiseks, anda üldist teavet ning laiendada õpilaste silmaringi. Samas eeldab see õpetaja kursisolekut teistes ainetes õpetatavaga.

Ajaline kooskõla ehk korrelatsioon on katse kooskõlastada ajaliselt kaks või enam õppeainet nii, et ühes õppeaines õpitu toetaks teis(t)es õppeaine(te)s õpitavat. Paralleelselt saab õpetada selliseid kõneaineid või oskusi, mille ühise õpetamise aeg on suhteliselt lühike. Ei muutu ainete sisu, vaid selle esitamise järjekord. See eeldab, et mõlemad õpetajad suudavad oma aine niimoodi ümber korraldada, et see ei lõhu nende õppeaine loogilist käsitlusjärjestust. Eesmärgiks ei ole üldistuste tegemine, vaid õppijate arusaamise laiendamine, käsitledes sama teemat kahe erineva õppeaine perspektiivist. Enam kui kahe aine korreleerimine on puht-tehnilistel põhjustel kui mitte just võimatu, siis igal juhul väga raske. Probleemiks on see, et sõltuvalt erinevustest õpetajate töökavades ja nende ajajaotustes ei saa kunagi kindel olla, kas korrelatsioon toimib.

Ainete kombineerimine üritab luua tervikut erinevate õppeainete põhivarast. Sageli on tegemist uue suuremahulise õppeainega. Siin võib olla probleemiks see, et õppeainete kombineerimise puhul muutub üks neist domineerivaks, teine jääb aga tema alluvusse. Tavaliselt sisalduvad taolised kursused või õppeained õppekavas juba valmis kujul, näiteks *Loodus-õpetus 7. klassile* ning *Eesti keel I* ja *II* kooliastmele ja *Eesti keel ja kirjandus III* kooliastmele RÕK-is. Kooli õppekavas on võimalik aineid kombineerida valikainete ja –kursuste raames (näiteks kultuurilooa).

Multidistsiplinaarne lähenemine eeldab mitme erineva aine ajalist kooskõlastamist metateema alla, et käsitleda mõisteid, kõneaineid ja/või ideesid. Metateema on selline teema, mis ületab aineid. Sel juhul on võimalik näha ka üldisi seoseid ainete vahel. Iga aine käsitleb vastavat teemat oma vaatenurgast. Hõlmatud ei pea olema kõik ained, kuigi hea metateema kriteeriumiks võib lugeda seda, et ta suudab ühendada võimalikult paljusid õppeaineid. Sellise õpetamise eesmärgiks on jõuda uute teadmiste tähenduslike seosteni ning seostada põhimõisteid.

Sageli on teemaga seotud ained seotud ühise integreeriva tegevusega (nt õppekäik, uurimus, referaat). Kuivõrd RÕK metateemasid ei esita, tuleb need õpetajatel ise leida. Kuid see saab sündida ainult vabatahtlikus koostöös.

Üldõpetus ehk keskustamine on eesti õpetajale ehk kõige tuntum integratsiooniviis, mida nimetatakse ka RÕK-is. Idee pärineb teatavasti J. Käisilt, 1990. aastail arendas seda edukalt K. Saar. Üldõpetuses seotakse kõik õppeained tervikuks ühe keskse õppeaine teemade kaudu. Keskustamise eripära võrreldes multidistsiplinaarse lähenemisega ongi see, et teemad võetakse ühest õppeainest. Üldõpetust peetakse eriti efektiivseks algõpetuses, sest noorematele lastele omane õppimine toimub neile huvipakkuvate teemade kaudu. Hiljem tekivad raskused ühiseid teemasid võimaldava õppeaine leidmisel.

Interdistsiplinaarne lähenemine korral toimuvad õpetamine ja õppimine õppeainete osaliselt kattuvatel või haakuvatel aladel. Kasutatakse teadlikult rohkem kui ühe distsipliini metodoloogiat ja väljendusviisi, et uurida mingit keskset teemat, kõneainet, probleemi või kogemust. Kaks või enam õppeainet seotakse üheks ainevaldkonnaks mõne ühisosa kaudu. Iga õppeaine tegeleb vastava ühisosaga oma perspektiivist. Arvatakse, et ainult sel moel saavutatakse ainekavade täielik arusaamine. Ühisosadeks võivad olla põhimõisted, teemad, probleemid, õppe-eesmärgid, pädevused, õpetamisstrateegiad. Interdistsiplinaarne lähenemine eeldab õpetajate koostööd nii ühisosade leidmisel kui õpetamise kooskõlastamisel. Siin ei ole niivõrd oluline mitte õpetamise ajaline, kuivõrd just põhimõtteline kooskõlastamine. RÕK-is esindavad interdistsiplinaarset lähenemist valdkonnapädevused. Samuti võib erinevatest kooliastmetest leida erinevatele ainetele ühiseid õppe-eesmärke, mis taotleavad teatud pädevuste kujunemist. Näiteks III kooliastmes on nendeks oskus otsida ja leida teavet ning kriitiline mõtlemine.

Transdistsiplinaarse lähenemise puhul on õppekava organiseerimise aluseks õppekava läbivad printsiibid. Integratsioonitsentriks võivad olla teemad, õpistrateegiad või oskused, mis läbivad kõiki õppeaineid. Transdistsiplinaarse lähenemise laialt levinud vormiks on tuumõppekava. Kuigi selline õppekava on ainepõhine, on tema eesmärgiks integreerida erinevates õppeainetes pakutavaid teadmisi, et õppida tundma sotsiaalseid probleemvaldkondi, mis on seotud nii õpilase kui ühiskonnaga. RÕK-is esindavad transdistsiplinaarset lähenemist üldpädevused, mis peavad kujunema kõigi õpetajate koostöös. Siin tähtsustub eriti õpetuse integratsioon.

Sisemine ehk täielik integratsioon tähendab loobumist õppeainetevahelistest piiridest ja õpetuse sisu ühte tervikusse hõlmamist. Aine sisu õpitakse alles siis, kui selleks vajadus tekib. Sellise lähenemise puhul on kõigil õppeainetel tähtis roll. Eeldatakse, et õpilased õpivad olulise selgeks teema käsitlemise käigus ning rõhuasetus on tegevustel. Täieliku integratsiooni puhul keerlebki õppetöö pigem tegevuste kui ainetes ümber. Teadmiste valdkonnad tulevad mängu kui allikad, millest saab tuletada teema konteksti. Seda integratsiooniviisi rakendatakse põhiliselt alternatiivkoolides.

Mis takistab integratsiooni teostamist?

Üheks põhiliseks integratsiooni takistavaks teguriks on õpetajate teadmiste tase ja ulatus, sest ei õpetajad ega õppekava ainekavade koostajad tunne enamasti piisavalt seda, mis jääb nende ainealast väljapoole. Samal ajal kui klassiõpetajate koolitus hõlmab kõiki algklassides õpetatavaid aineid, on põhikooli- ja gümnaasiumiõpetajate ettevalmistus ainepõhine. Kui neilt oodatakse oskust erinevaid õppeaineid omavahel seostada, tuleb neid ka vastavalt koolitada.

Teiseks takistavaks teguriks on kindlasti ajalise ressursi piiratus. Integratsiooni kavandamine tundub olevat õppekavatöö kõige aeganõudvam osa. Enamikul õpetajatest pole lihtsalt piisavalt ühiselt töötamise aega. Suur lisatöö võib põhjustada ka liigset stressi.

Kolmandaks integratsiooni takistavaks teguriks võib pidada riiklikku ainekeskset hindamis-süsteemi. Nii riigieksamid kui regulaarselt iga kooliastme lõpus läbiviidavad tasemetööd toimuvad ainete kaupa. Nende põhjal tehakse järeldusi õpilase ainealaste teadmiste taseme kohta ja tahes-tahtmata hinnatakse õpilaste saavutatud tulemuste põhjal ka õpetaja töö edukust.

Neljandaks takistavaks teguriks võib pidada teatud hulga õpetajate konservatiivsust. Muutus-tesse suhtutakse üldiselt ettevaatlikult. Reeglina soovitakse, et õpilased oleksid edukad. Edukus võib seostuda õpetajate jaoks sellega, mida see tähendas siis, kui nad ise koolis käisid. Tegelikult on vahepeal muutunud nii maailm, ootused haridusele, õpilased kui ka teadmiste hulk. See, mis kehtis mineviku koolis, enamiku õpilaste jaoks enam ei tööta. Sellest hoolimata kohtavad katsed muuta õppekava kaasaja ühiskonna vajadustega kooskõlas olevaks vähemalt mõnede õpetajate poolt skeptitsismi.

Teatud takistusi integratsiooni kavandamiseks põhjustab ka RÕK. Eelkõige ootab õpetaja aineid integreerivate mõistete ja teemade esitamist õppekavas. Nii näiteks annaks ühine mõistestik võimaluse ühes aines varem õpitut teises aines paremini mõista (eelteadmiste olemasolu), samuti kinnistada. Kuid samas peab õpetaja teadma, millises klassis ja missuguses ulatuses õpilane vastava mõistega eelnevalt kokku on puutunud. See eeldab mõistete osa lahtikirjutamist ainekavades juba RÕK-i tasandil. Loogiline oleks, et iga ainekava lõpus oleks õpitulemustes eraldi välja toodud ka omandatavad mõisted klasside kaupa. Suurel määral kehtib eelpoolöeldu ka ühiste teemade kohta erinevates õppeainetes. Ka siin võiks õppesisu juba RÕK-is olla klasside kaupa lahti kirjutatud, kasvõi soovituslikuks rakendamiseks. Ühelt poolt võimaldaks see õppekirjanduse ühtlustamist, teiselt poolt annaks selge ülevaate erinevatele õppeainetele ühistest teemadest, mis võivad küll olla samas kooliastmes, kuid mida käsitletakse erinevates klassides. Sellised teemad võiksid olla erinevates ainetes lähestikku. Kui aga aine sisemine loogika sellist lähenemist ei võimalda, jääb ikkagi alles võimalus uute teadmiste omandamise käigus teises aines varem õpitut kinnistada, seejuures uusi seoseid luues. Õpetajatel oleks seega integratsiooni märksa lihtsam kavandada, kui selle võimalused oleksid juba RÕK-is ära näidatud. Sellele võidakse küll vastu vaielda, sest õppekomplektid koostatakse terve kooliastme sisu silmas pidades ja nii võib juhtuda, et erinevate autorite õpikutes on ainesisu klassiti erinevalt struktureeritud. Nii see paljudes õpikutes praegu ongi. Kindlasti võimaldab selline lähenemine õpiku autori(te)le loovat ja originaalset lähenemist, aga siin unustatakse õpilane. Kui ainesisu on sama kooliastme erinevate klasside lõikes erinevalt struktureeritud, tähendab see õpilasele kas sunnismaisust, kui ta soovib omandada järjepidevaid teadmisi, või võimalikku lünka teadmistes juhul, kui ta on sunnitud kooli vahetama ja uues koolis õpetatakse teistsuguse õppekirjanduse abil. Vähemalt kohustusliku haridusmäära, s.t. põhikooli piires peaks õppesisu olema igas klassis sama-sugune, sest põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi on põhikool ühtluskool, milles iga järgmine õppeaasta tugineb vahetult eelmisele ning võimaldab tõrgeteta ülemineku ühest koolist teise.

Kokkuvõtteks

Kui õppekava integratsioon on õppekavasse sisse projekteeritud ja sellisena ka legaliseeritud, asetab see õpetajad vajaduse ette sellega arvestada. See nõuab aga toetatud õppekava olemas-olu. Toetatud õppekava puhul rõhutatakse nii õppematerjalide ja teiste õpetamiseks vajalike ressursside olemasolu, samuti õpikeskkonna loomist. Kui tahes hästi manifesteeritud õppekava ei realiseeru, kui puuduvad selle elluviimiseks vajalikud tingimused. Toetatud õppekava peaks aitama õpetajat nii õppeprotsessi kavandamisel kui selle läbiviimisel. Seetõttu tuleks kindlasti õppekava integratsiooni ideed toetada õppematerjalidega. Samuti oleks vaja kirjutada RÕK-is lahti õppekava integratsiooni mõiste ja anda konkreetseid soovitusi selle teostamiseks.

Seoste loomine õppeainete tasandil on vajalik ja oluline. Iga õppeaine on ühtaegu nii omaette tervik kui ka osa õppekavast. Ainete integreerimine suuremateks tervikuteks ainevaldkondade näol võimaldab kõigepealt luua seoseid ainevaldkondade sees. Õppeainetevahelised seosed on integratsioon kitsamas tähenduses. Integratsioon laiemas tähenduses on õppekava integratsioon, mis tähendab palju enam kui üksikute ainete integreerimist. Selle lähtealuseks on riikliku õppekava üldosa põhimõtted, mis võimaldavad või vähemalt peaksid võimaldama integratsiooni nii õppeainete kui ainevaldkondade vahel ehk teisisõnu: nad integreerivad tervikuks kõik õppekavas sisalduva.

Tegelikult võimaldab RÕK praegugi integratsiooni, kuigi täiuslikkusest on asi kaugel. Kas tegelikult neid võimalusi kasutatakse, sõltub juba konkreetsete õpetajate teadlikkusest ja koostööst. Administratiivsete vahenditega ei ole võimalik seda protsessi kindlasti alustada ega teostada. Samuti ei tohiks õppekava integratsiooni kindlasti käsitleda kui õpetajate sundimise vahendit õppekava ümberkorraldamiseks. Olulisem on aidata neil mõtestada seda, mida nad hetkel teevad, ja anda juhatust selles osas, kuidas võiks asju teistmoodi teha. Muuhulgas eeldab see ka õpetajatele õppekava integratsiooni alase koolituse pakkumist näiteks täiendkoolituse raames.